

politický a praktický výskum a štúdium vložiť do kontextu v rámci politickej hierarchie...“ (str. 154). Rozvojové štúdie, snáď viac ako iné sociálne vedy sa príliš často stávajú nástrojom politiky, záujmov, a smerovaných intervencií v dnešnom globálnom svete.

Publikácia Sumnera a Tribea nemala vysoké intelektuálne ambície. To však bolo priznané na začiatku. So sympatickou pokorou sa popasovala s takmer nesplniteľnou úlohou – stručne, prehľadne, a pritom expertne predostrieť základy problematiky rozvojových štúdií pre zainteresované širokospektrálne audítórium. V tomto smere bola ambícia knihy veľká. Nedalo sa nevyhnúť istej simplifikácii, nevyjasnenosti žánru publikácie. Jej neistota v tomto smere akoby reflektovala zahmlenie exaktnosti vedeckého výskumu v rozvojových štúdiách. Na druhej strane treba vysoko ohodnotiť, že obaja autori, vedomí si všetkých „čiernych dier“ sa pustili do tejto práce a privedli do života praktickú a všestranne použiteľnú literatúru, ktorá prinajmenšom vytvára bázu na ďalšie štúdiá a úvahy čitateľa.

Poznámky:

1. http://www.oecd.org/document/18/0,3746,en_2649_3236398_35401554_1_1_1_1,00.html
2. http://www.oecd.org/document/12/0,3746,en_2649_3236398_46057868_1_1_1_1,00.html
3. Krajiny *Tretieho sveta* je už menej používaný termín pre rozvojové krajiny. Pôvod názvu je ešte v post-koloniálnej terminológii, v recenzovanej knihe sa taktiež venuje dostatočný priestor viacerým používaným definíciám, kap. 1.3a, *DS and the Third World*, str. 16. Pre účely tejto recenzie budem následne používať snáď momentálne najrozšírenejší termín „rozvojové krajiny“, aj keď presnosť a výstižnosť tohto termínu je taktiež sporná.
4. Publikácia neanalyzuje definície rozvoja staršieho dáta
5. „hyper-self reflexivity“ je požiadavka niektorých predstaviteľov rozvojových krajín k výskumu v rámci RŠ
6. Škoda, že autori čerpali len z európskej tradície, keďže náuka o poznaní je doménou aj mnohých kultúr terajšieho rozvojového sveta.
7. Autori pre zjednodušenie stavajú do extrémnych protikladov ekonomické a antropologické teoretické východiská ako modelové situácie pre konfrontáciu s pozíciou rozvojových štúdií. Toto dichotomické triedenie autori používajú pri vysvetľovaní viacerých charakteristík RŠ.

Zuzana Jezerská

Fakulta sociálnych štúdií Masarykovy univerzity

David Schweickart:

PO KAPITALISME. EKONOMICKÁ DEMOKRACIA

Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 2010. 208 stran.

DOI: 10.5817/PC2013-1-106

Nespokojenosť s nezamestnanosťou, chudobou a ďalšími jevy, ktoré niektorí pripisujú kapitalizmu a vedomí, že tzv. sovietský model je nevyřešiteľný. To je dilema, se kterým se potýkají teoretici, a předkládají alternativy. Jednou z nich je kniha *Po kapitalisme. Ekonomická demokracie*, která vyšla na Slovensku. Jejím autorem je americký filozof David Schweickart. Podle něj má kapitalismus řadu negativ (výrazná nerovnost; nezamestnanost; vyčerpanost zaměstnanců; chudobu a podvýživu; kapitalistický výsměch demokracii a environmentální degradaci).

Některé charakteristiky kapitalismu se zdají být neřešitelnými problémy, dokladujícími nemožnost nápravy. Do této kategorie patří důraz na efektivitu (např. minimalizace nákladů na mzdy). To současně vede – spolu se snahou rozšiřovat trhy pro uplatnění produkce a vývojem nových výrobků – k poklesu spotřebitelské poptávky. Výsledkem je

stagnace ekonomiky a růst nezaměstnanosti. Pokud se ke všemu kapitál soustřeďuje jen na vyhledávání nízkých mezd, může nastat totální pokles globálního příjmu. Kapitalisté ani nechtějí eliminovat nezaměstnanost, protože jim slouží k disciplinování zaměstnanců (119–120).

Podle Schweickarta není možno hovořit o existenci demokracie, když držitelé kapitálu získávají moc finančními příspěvky, které dávají kandidátům usilujícím o zisk volených funkcí. Často také prezentují své osobní zájmy jako celospolečenské, k čemuž využívají a financují různé vědecké a jiné organizace, které mají hledat podpůrné argumenty, přesvědčovat veřejnost, zastupitele apod. Ke všemu i média, která by mohla sloužit jako prostředek k šíření opozičních názorů, jsou v soukromých rukou a potřebují inzerci, takže si nechtějí odradit držitele kapitálu. Objeví-li se v médiích kritik, je to výjimka. Schweickart se domnívá, že role těchto lidí není nijak významná. Mají především podpořit dominantní ideologii – vytváří iluzi, že je možné prezentovat i seriózní názory. Ty jsou následně zpochybněny „uznávanými“ experty a komentátory či jsou přímo ignorovány (131). Schweickart připouští, že zájmy bohatých se mohou různit; přesto nikdo z nich nebude ochoten podpořit politiku, která by narušovala základní struktury kapitalismu.

Mezi další prostředky, jak zabránit vládám činit protikapitalistická opatření, patří možnost přesunout investice do jiné země. Nemožnost bránit v tom vlastníkům a současně vědomí, že nedostatek financí vede k poklesu počtu pracovních míst a následně k nespokojenosti voličů, nutí vládu přisluhovat (132). Schweickart z toho vyvozuje, že zájmy většiny sice neodpovídají zájmům kapitálu, ale přesto voliči nemají možnost vybrat si spravedlivější systém.

Domnívám se, že Schweickartův popis kapitalismu nepřináší mnoho nového. Řadu podobných myšlenek bychom našli i u jiných kritiků. Pro nás tento krátký přehled

slouží jako východisko k pochopení, proč považuje kapitalismus za nelegitimní a neudržitelný. Podle jeho názoru nic z toho není nevyhnutelné. Řešením je ekonomická demokracie, která je výsledkem teoretických debat a empirických studií. Čerpá i z experimentů, které se uskutečnily např. v Sovětském svazu či poválečném Japonsku.

Ekonomická demokracie má tři hlavní charakteristiky: zaměstnanecká samospráva, trh a společenská kontrola investic. Všichni pracovníci podniku mají rovnost v hlasování o důležitých rozhodnutích, přičemž v okamžiku, kdy pracovník firmu opustí, práva přecházejí na jiného zaměstnance. Samospráva však nesmí rozdělovat kapitálový základ výrobních společností. Podnik bude odvádět daně ze základních prostředků do společného investičního fondu. Pokud nastanou hospodářské problémy, pracovníci mohou rozhodnout o reorganizaci vybavení či si hledat práci jinde. Nelze podnik prodat (to lze jen, použije-li se zisk na inovaci). Nevytvoří-li firma ekvivalent státně stanovené minimální mzdy, vyhlásí bankrot.

Firmy si mezi sebou konkurují. Ceny jsou určovány tržně. A protože veškeré peníze, které zbudou po zaplacení daní a nákladů, si pracovníci rozdělí, mají motivaci usilovat o zisk. Trh tlačí podniky k hospodárnému jednání, protože nikdo by jim nepomohl, neměly-li by zisky. Poslední důležitou charakteristikou je společná kontrola investic. Daně, které podniky odvádějí, budou demokraticky rozdělovat investiční fondy. Touto cestou se nebude řídit hospodářství, ale jen rozhodovat o nových investicích. Z fondů budou přidělovány peníze krajů podle počtu jejich obyvatel. Pokud není lokální společenstvo schopno nalézt pro prostředky uplatnění, vrací je do fondu. Z fondu jsou peníze převáděny také do investičních bank. Ty mohou půjčovat i jednotlivcům, kteří chtějí začít podnikat.

Tento nekapitalistický systém poskytuje některé bezplatné služby a sociální zabezpečení občanům. Např. školky, podpora pro

rodiče, bezplatné vzdělání a zdravotní zabezpečení. Na druhé straně Schweickart odmítá návrhy, které chtějí všem lidem zajistit určitou míru příjmu, protože nepovažuje za správné, aby někteří získávali bezpracně plody z práce jiných. Proto dává přednost vytváření dostatku pracovních míst (100).

Schweickart dále doporučuje, aby investice nepřicházely ze zahraničí, ani tam nebyly směřovány. Má to být prostředek, jak zabránit vlastníkům kapitálu přesunout investice jinam a tím tlačit vládu k opatřením, která mají za následek snižování mezd či vytváření zákonů nedostatečně chránících životní prostředí. Zahraniční obchod má být zachován. Pokud se obchoduje s chudšími oblastmi, které produkují levněji, zatíží se zboží poplatkem, který bude následně vyplacen zemi původu, resp. agenturám, které by pomáhaly snižovat chudobu (102–104).

V Schweickartově modelu mohou existovat malé soukromé podniky. Nehrozí, že by mohla nastat situace, která je typická pro kapitalistické firmy. Zaměstnanci by stále měli možnost v případě špatného zacházení odejít do demokratických podniků. Společnost si vedle toho uchová určitou míru kontroly nad podnikateli prostřednictvím investičního fondu. Vlastníci firem nemají ani možnost odprodat své podniky nikomu jinému než státu (107–108).

Politický rámec ekonomické demokracie by měl být svobodný a demokratický. Měly by být garantovány svobody a politická práva. Stát by neměl nijak posilovat, naopak některé jeho funkce by mohly být zrušeny či omezeny. Např. nebylo by potřeba mít tak početnou armádu (nebude nutné ochraňovat kapitalistické investice). Bude existovat svobodný tisk.

Cestou ke spravedlivější alternativě mohou být dílčí reformy. Taktó však nevznikne ekonomická demokracie, ale jen méně agresivní kapitalismus (188). Ukáže se však, že přechod k plnému uskutečnění je možný. Má-li se to podařit, je potřeba, aby se

k moci dostala levicová strana s radikálním socialistickým programem. Schweickart si myslí, že existuje více způsobů k vytvoření modelu. V knize prezentuje dva. Jeden nazývá *radikální skok*. Mohl by se uskutečnit po hluboké krizi. Levicová strana by zrušila povinnost platit úroky a dividendy; v podnicích by byla zřízena demokracie; všechny podniky by začaly platit daň ze základních prostředků; znárodnily by se všechny banky. Protože vlastníci nenajdou kupce pro své akcie, ztratily by svoji hodnotu. Druhá varianta by byla pozvolnější. Po přechodnou dobu by dokonce vlastníci kapitálu měli částečné zisky ze svého dřívějšího majetku. Kapitalisté nemají být za svůj status trestáni, kromě ztráty vlastnictví, a ani nebudou nuceni měnit zásadně svůj způsob života. I oni byli do určité míry obětmi předchozího systému, který vytvořili jiní než současní kapitalisté, jejich předchůdci. Jinak by tomu bylo, rozhodnou-li se blokovat zavádění ekonomické demokracie (193).

Schweickartův návrh může vzbuzovat naději, protože neobsahuje některé prvky, které bychom našli v různých radikálně levicových doktrínách (např. zrušení státu, diktatura proletariátu, třídní boj). Naopak by měl být zachován tržní mechanismus, měla by existovat politická demokracie, svoboda slova a ani vlastníci kapitálu nejsou chápáni jako ze své podstaty špatní jedinci apod. Ekonomickou demokracii tak může chápat jako inovovanější verzi socialismu reflektující minulé nedostatky. Je však otázkou, zda o něco takového Schweickart usiluje. Na několika místech své knihy oceňuje úspěchy centrálního plánování a zlepšení životní situace obyvatel v zemích, jako je Sovětský svaz, Kuba či Čína (183–184). Schweickartova práce svým odvoláváním se na vědecké studie, statistické údaje a svým analytickým přístupem působí dojmem vědecké práce. Čtenář však nemůže odolát pocitu, že hovoří-li o kapitalismu, připisuje mu řadu negativních vlastností, zatímco socia-

lismus, i ten, který reálně fungoval či stále ještě existuje, je mnohem lepší. Podle mého názoru by jeho knize prospělo explicitní srovnání obou systémů, nikoliv jen analýza záporů kapitalismu.

Schweickart navrhuje zachování demokratického rozhodování a ústavní svobody. Přesto u mě vyvolal řadu pochybností: Co když se při pokusu o jeho realizaci objeví problémy a výrazný odpor, např. ze strany konzervativních skupin, které budou požadovat návrat kapitalismu, budou chtít šířit své „reakční“ názory? Omezí se svoboda slova, aby se jim zabránilo narušovat legitimitu nového systému? Budou tito jedinci trestáni? A co když se některým lidem nebude chtít v takových státech žít a odcházeli by? Bude se jim v tom po odchodu určitého procenta obyvatel bránit? Uzavřou se hranice? Nelze předem říci, jakou tendenci by lidské jednání mohlo mít. Je jeden člověk vůbec schopen domyslet, co se může stát, když má být změněna struktura společnosti? Co se stane při změně systému, který měl určitou míru legitimacy, a když se určité skupině obyvatel odebere velký majetek? Je možné provést relativně radikální změnu a garantovat přitom svobodu? V jakém rozsahu ji bude nutno omezit? Pokud budou moci existovat politické strany, budou povoleny i takové, které reprezentují zájmy příznivců kapitalismu? A co když se z nějakého důvodu objeví vlna nespokojenosti s vývojem a lidem se nebude líbit nový řád? Bude i potom svoboda?

A můžeme si představit svět, kde je pro všechny lidi práce? Není to nereálné v situaci, kdy moderní technologie usnadňují a nahrazují stále větší část lidské práce? Nevyžadovalo by to zastavit vývoj moderních technologií? Stejně tak vyvolává pochybnosti, zda by bylo možno snadno odebrat bohatým vlastníkům jejich majetek. Schweickart jim připisuje např. schopnost udržovat uměle nezaměstnanost, podporovat rasismus (164–165), využívat válku pro své cíle (174–175), ukončit nepohodlný režim apod. Je možné

takového soupeře přemoci, zvláště pokud má moc podle svých potřeb ovlivňovat veřejné mínění a bránit výraznější kritice, aby se stala významnou? A stojí skutečně jen malá skupinka bohatých vlastníků proti zbytku společnosti? Dělí se společnost jen takto? Není možno najít i jiné rozpory?

Kromě výše uvedených nejasností uvedených by bylo možno jmenovat řadu dalších problematických míst knihy (např. bude socialismus výrazně odlišný ve svém vztahu k životnímu prostředí, bude schopen zabránit velkému vyčerpávání zdrojů; pojetí politických stran a jejich funkcí v demokratických státech, viz 173–174). I přes výše naznačené problémy a jednostrannosti můžeme tuto knihu chápat jako inspirativní zdroj pro naše úvahy o povaze současného politického a ekonomického systému.

*Josef Koudelka
Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity*

Kissinger, Henry:

ON CHINA

New York: Penguin Books. 2011.
608 stran.

DOI: 10.5817/PC2013-1-109

S postupom času, ako si svet uvedomuje rast dôležitosti Číny, sa pulty kníhkupectiev plnia literatúrou „letiskového typu“, ktorá ponúka „vyčerpávajúci“ výklad Číny a pokrýva „všetko“, čo človek „potrebuje“ o tejto krajine vedieť. Recenzovaná kniha v princípe ponúka podobné dielo, vysvetľujúce všetko „o Číne“ (ako už názov napovedá) a jej vzťahu so zahraničím. To, čo ju robí absolútne unikátnou, je jej autor. Henry Kissinger,